

УДК 81'374.047.31.092

**ЗДЗИСЛАВ ШТИБЕР
В ІСТОРІЇ СВІТОВОЇ СЛАВІСТИКИ****Zdzisław Stieber (1903 – 1980). Materialy
i wspomnienia / Pod red. Doroty K. Rembiszewskiej. –
Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy; Instytut
Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, 2013. – 296 s.**

Інститут славістики Польської академії наук 2014 року урочисто відзначає свій 60-річний ювілей. До цієї пам'ятної в історії не лише польської, а й світової славістики дати цілком закономірно світ побачив том матеріалів і спогадів, присвячених життю і науковій творчості фундатора цієї наукової установи (спершу — Інституту слов'янознавства ПАН), ученого, який своїми працями великою мірою визначав і нині визначає світовий рівень польської славістики — дійсного члена ПАН професора **Здзислава Казимежа Штибера** (1903—1980). Оприлюднення книжки 2013 року зумовила поважна дата в особистій біографії З. Штибера — 110 років від дня його народження.

Упорядниця й редакторка презентованої праці — професорка *Дорота Кристина Рембішевська* здійснила воістину подвижницьку працю, не лише зібравши цінні, раніше не відомі або мало відомі науковій громадськості архівні матеріали, спогади, листи видатного вченого-мовознавця, а й залучивши до спілки гроно його учнів і колег, які гідно продовжують його справу. У цьому вдалому поєднанні матеріалів тому — документів і спогадів, живих голосів доби — ще один переконливий доказ того, що вічність Науки забезпечують духовна й інтелектуальна щедрість учителів та відданість спільній справі їхніх вчачних учнів. Повноцінне наукове життя, а тим паче,

© Є.А. КАРПЛІВСЬКА, 2014

здійснення масштабних наукових проєктів неможливо уявити собі без школи, традицій, того верстату, на якому молодий дослідник відточує свою майстерність під рукою досвідченого Вчителя. Обговорювана книга «**Здислав Штибер (1903—1980). Матеріали та спогади**» доводить життєстійкість у науці праць та ідей професора Здислава Штибера, що не втратили донині на своїй цінності, плідне продовження у сучасній світовій славистиці традицій його наукової школи.

Книжка містить вступ, вісім розділів і додатки. Її споряджено багатим ілюстративним рядом — унікальними знімками З.Штибера та його колег і учнів різних років, фотокопіями документів, видами місць, пов'язаних з науковим і життєвим шляхом ученого.

заних з науковим і життєвим шляхом ученого.

Вступ містить передмову *Г. Поповської-Таборської*, однієї з талановитих і вірних учениць З. Штибера, якій він на схилі життя доручив завершення своєї улюбленої справи — «Атласу кашубської мови та сусідніх діалектів» (1954—1977: вступний том і 6 томів карт та коментарів до них підготовлено під керівництвом З. Штибера, видання наступних 9 томів здійснено під керівництвом Г. Поповської-Таборської), а також передмову *Дороти Кристини Рембишевської* «Від редакторки» з окресленням задуму цієї праці та етапів її створення. У передмові Г. Поповської-Таборської влучно вказано на прикметну рису цього тому матеріалів та спогадів про З. Штибера. «Це зібрання таких тематично різномірних текстів, — пише вона, — має, утім, одну спільну для всіх них прикмету: вони в різний спосіб подають постать Великого Вченого, показують на його прикладі, чим була і чого досягла у двадцятому столітті польська мовознавча славістика» (с. 9).

Наступні 8 тематичних розділів книжки висвітлюють найвизначніші напрями і форми професійної діяльності З. Штибера, спрямованої на вивчення мовного світу слов'ян у всьому його розмаїтті. Перший розділ «Наукова діяльність Здислава Штибера» вміщує статті *Януша Сятковського* «Здислав Штибер — науковий життєпис», *Ядвіги Зенюкової* «Діалектологічні дослідження Здислава Штибера в Лужиці у 1931—1932 роках», *Еви Вольнич-Павловської* «Лемківські дослідження Професора Здислава Штибера», *Ганни Поповської-Таборської* «Дослідник кашубських діалектів та ініціатор праці над «Атласом кашубської мови».

Другий розділ має назву «Організаційна активність Здислава Штибера» й охоплює статті *Влодзимежа Пянки* «Участь Професора Штибе-

ра в творенні варшавської славістики» та *Януша Сятковського* і *Ядвіги Ванякової* «Загальнослов'янський лінгвістичний атлас (ЗЛА) — проект проф. Здзислава Штибера і сучасна реальність атласу». Вони беззаперечно доводять життєву силу наукових ідей ученого, довкола здійснення яких, як довкола міжнародного наукового проекту укладання Загальнослов'янського лінгвістичного атласу, сьогодні об'єдналися найкращі сили слов'янського мовознавства.

Третій розділ — «Листування» — відрізняється від попередніх своїм дещо камерним характером, адже присвячений особистому листуванню вченого. Проте навіть у листах до нареченої, а згодом дружини Марії Обрембської-Штиберової, написаних під час його діалектологічних експедицій до Східної Словаччини в 1930—1932 рр., перед читачем постає учений, захоплений своєю працею, спостережлива людина з тонким смаком і гумором (стаття *Г. Поповської-Таборської* «З хроніки діалектології. Фрагменти листів Здзислава Штибера до Марії Обрембської-Штиберової»). Тут же вміщено й статтю *Г. Поповської-Таборської* «Листи від Професора Здзислава Штибера», присвячену листам Учителя до неї та Зузанни Тополінської з різних наукових справ і приводів, а також статтю *Дороти Кристини Рембишевської* «Листування Здзислава Штибера з Казимежем Нічем». Без сумніву, особливу увагу українських читачів приверне стаття *Януша Ригера* «Листи Юрія Шевельова до Здзислава Штибера», яка відкриває, зокрема, обставини видання Ю. Шевельовим у 1968 р. англійського перекладу монографії З. Штибера «Фонологічний розвиток польської мови» в його серії фонологічних описів окремих слов'янських мов.

Четвертий розділ присвячено викладацькій діяльності Здзислава Штибера та його опікуванню науковою молоддю. Його склали перелік кандидатських дисертацій (у польській науковій традиції — докторатів), захищених під керівництвом З. Штибера, а також статті *Еви Сятковської* «Професор Здзислав Штибер як викладач та науковий опікун (низка особистих спогадів та роздумів)» і *Віолетти Косеської-Тошевої* «Я була останньою аспіранткою Професора».

Ці тематичні розділи вивершує докладна бібліографія наукових праць Здзислава Штибера, яку підготувала *Зоф'я Рудник-Карватова*. Її доповнюють статті *Джоанни Арваніті* «Матеріали Здзислава Казимежа Штибера у фондах Архіву Польської Академії наук у Варшаві (1903—1980) (159)» і *Романа Таборського* «Зв'язки родини Штиберів зі світом мистецтва». Про те, що життєвий шлях З. Штиберу не стелився трояндами, свідчать уміщені в книжці його «Львівські спогади», які відверто й пронизливо широко описують складну ситуацію в багатонаціональному Львові періоду 1937—1944 років. З. Штибер в найскрутніші часи свого життя не приховував належності до Армії Крайової (АК). У персональній анкеті в 1952 р. він писав: «АК осінь 1942 до кінця лютого 1944 у Львові як референт з українських справ». Так тримати себе в розбурханому житейському морі могла лише мужня людина, людина з високим почуттям власної гідності.

Саме таким, дотепним, відкритим до людей і життя, сповненим ідей, задумів, планів постає перед нами професор Здислав Штибер зі сторінок розглядуваної книжки, яку, певна, з цікавістю прочитають не лише мовознавці-славісти, а й ті, хто не байдужий до історії та культури слов'ян.

Євгенія КАРПІЛОВСЬКА (м.Київ)

Статтю отримано 27.02.2014.

Jeugenia Karpilovska

Kyiv

ZDZISŁAW STIEBER IN THE HISTORY OF THE WORLD SLAVISTICS

Мовна мозаїка

ПА́НЧЕНКО, але **ПАНИЧÉНКО**, **КРА́ВЧЕНКО**, але **ШЕВЧÉНКО**

У прізвищах на **-енко** наголос може падати на другий або третій склад від кінця, що залежить, від чого утворене прізвище, який його фонетичний склад, перетягується чи ні наголос у твірному слові під час відмінювання тощо. Такими є, зокрема, прізвища на **-ченко**, тому що в них може бути наголошеним і другий, і третій від кінця склад. Місце наголосу тут визначає характер звука, ужитого перед **ч**. Якщо цей звук голосний, то наголос падає на другий від кінця склад, тобто на суфікс **-енк-** (пор.: *Калиничéнко, Киричéнко, Мірошничéнко, Мариничéнко, Новичéнко, Олійничéнко, Павличéнко, Паничéнко, Ткачéнко, Удовичéнко* та ін.), коли ж приголосний, то наголошений третій від кінця склад (пор.: *Васільченко, Дáнченко, Дóнченко, Зáйченко, Зíнченко, Ївченко, Кра́вченко, Кúрченко, Лéвченко, Ма́рченко, Па́нченко, Ха́рченко* та ін.).

Проте деякі прізвища на **-ченко** в українському мовному вжитку узвичаєні з іншим наголошенням: має бути *Лéвченко, Грінченко*, а наголошують здебільшого *Левчéнко, Грінчéнко*. Тому їх вважають прізвищами з двома можливими наголосами.

У прізвищі *Шевченко* перед **ч** стоїть приголосний **в**, але наголошують його *Шевчéнко*, що зумовлено, можливо, тим, що у твірному для нього слові *швець* перед **ц'**, що почергувався в прізвищі із **ч**, був голосний **е**, який випадає під час його відмінювання, а натомість між приголосними **ш** і **в** з'являється вставний голосний **е**, пор.: *швець, шевця, шевцеві* і т. д.

Отже, у прізвищах на **-ченко** наголошений другий і третій від кінця склад, якщо перед **ч** ужиті відповідно голосний і приголосний. Деякі з таких прізвищ мають подвійне наголошення.

Катерина Городенська

УДК 049.32+81'373.7

НОВЕ СЛОВО В УКРАЇНСЬКІЙ АВТОРСЬКІЙ ФРАЗЕОГРАФІЇ

**Фразеологізми у творах Богдана Лепкого. Словник.
Гол. ред. Панцьо С.Є. — Тернопіль: Джура, 2010. — 220 с.**

Українська фразеографія як розділ фразеології засвідчує інтенсивний пошук учених. Поряд із тлумачними, перекладними, діалектними фразеологічними словниками, довідниками фразеологічних синонімів і фразеологічних антонімів, з'являються фразеографічні праці, в яких здійснено спроби наукового аналізу індивідуально-авторського фразеовживання окремого письменника. Першою ластівкою в цій царині став словник-довідник «Фразеологія перекладів Миколи Лукаша» (2003), укладений О.І. Скопненком і Т.В. Цимбалюк. За його зразком українські науковці створюють нові словники, присвячені описові фразеологічних скарбів з творів провідних постатей в історії вітчизняної культури.

Велика і різножанрова творчість Богдана Лепкого є своєрідним явищем в українській літературі ХХ ст. В умовах незалежної України, коли формується нова концепція розвитку науки, культури, літератури, творчий доробок Богдана Лепкого посідає одне із визначних місць. Духовна спадщина митця акумулює основні тенденції художнього мислення складного періоду — від неонародництва до модернізму. У колі дослідницьких зацікавлень завжди перебувала мова творів письменника, оскільки її барвистість, колорит, неповторна манера залишаються невичерпним джерелом для написання численних наукових праць, демонструють багаті виражальні потенції української мови. Результатом копіткої багаторічної роботи

© І.С. ГНАТЮК, 2014

науковців кафедри української мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка стало фундаментальне видання «Фразеологізми у творах Богдана Лепкого» (2010 р.), здійснене під керівництвом професора Стефанії Єлисеївни Панцьо. Рецензований словник є безперечним науковим набутком в історії української фразеографії, презентує багатство та вагомий емоційно-експресивний потенціал національної мови.

Літературна Тернопільщина ХХ ст. асоціюється в уяві кожного читача з іменем талановитого українського письменника Богдана Лепкого. Це автор, який приніс в українське письменство колорит галицької землі, збагатив літературу специфікою та унікальністю мовного викладу. Предмет наукового розгляду — фраземне розмаїття мови письменника — обрано цілком свідомо. Як зазначають самі укладачі, «в україністиці сьогодні наявні фразеологічні словники, які засвідчують фраземне багатство нашої мови, однак словників мови творів окремих письменників мало» (с. 5). Саме фразеологія висвітлює глибинні шари українського національного мислення, є складовою народної культури, в ній відображено матеріальний світ, людські стосунки, емоції. Зміст фраземи — це знання, досвід людини, вкладений у короткий вислів з емоційно-експресивною та образно-метафоричною оцінкою.

Основу реєстру Словника становлять фразеологізми, вибрані з відомих в Україні видань творів письменника. Об'єктом уваги укладачів були як прозові, так і поетичні тексти. Спостереження авторів засвідчили, що в прозових текстах Богдан Лепкий використовує здебільшого традиційні фразеологізми, а в поетичних текстах вони зазнають авторських трансформацій. Цього, очевидно, вимагає римований і ритмізований віршовий текст, наприклад:

Ні, я *не лізу на котурни*,
На пальцях в небо не здіймаюсь,
Не роблю з свого серця урни,
Огнем бенгальським не займаюсь
(пор.: *ставати на котурни*).

Укладачі словника поставили перед собою важливе і нелегке завдання: здійснити лексикографічний опис фразеологізмів у широкому розумінні всієї творчої спадщини майстра художнього слова Богдана Лепкого, проаналізувати семантику цих мовних одиниць та окреслити їхні граматичні параметри. Багатство авторського слова, оригінальність та вишуканість образотворення Богдана Лепкого демонструють уміле застосування усталеного фразеологічного корпусу української

мови та створення трансформованих фразеологічних одиниць, що виконують важливу естетичну роль у його творах. Нам імponує те, що автори словника подають значення виявлених фразеологічних одиниць, спираючись на фразеологічні словники української мови, а саме на «Фразеологічний словник української мови» (К.: Наук. думка, 1993; перевид. 1999. — 984 с.) та «Словник фразеологізмів української мови» (К.: Наук. думка, 2003; перевид. 2008. — 1104 с.). Якщо мовний зворот не зафіксований у фразеологічних словниках, автори подають власні дефініції, наприклад:

ДУХ

дух затаїти

Принишкнути, завмерти (внаслідок сильного переляку, потрясіння)
[ФСУМ, I: 318].

Король дивився на Орлика, але не відповідав. Козаки *дух затаїли* в собі. (З-під Полтави до Бендер, с. 126.)

ДУША

мов без душі ходити

Переживати, сумувати.

Гарний козак. А як учора бився, щоб ви знали! Жаль лиш, що влюбився, і тепер *мов без душі ходить*. (Крутіж, с. 753.)

Багаторічна праця, яку завершили мовознавці з Тернополя, є водночас і складною, і вдячною. Систематизація в окремому словнику фразеологічних ресурсів письменника увиразнює національну специфіку всієї мови. Рецензований словник подає всі фразеологічні одиниці, прислів'я, приказки тощо, вжиті у творах видатного галичанина Богдана Лепкого. Укладачі спираються на широке розуміння фразеології. Словник «Фразеологізми у творах Богдана Лепкого» є унікальним виданням, що дозволяє поглянути на творчість письменника крізь нову призму — через лексикографічне джерело. Автори довели, що мова творів Богдана Лепкого багата на фразеологію. У словникових статтях вдало презентовані приклади-ілюстрації до виявлених фразеологічних одиниць. Укладачі продемонстрували глибоку науковість у поєднанні з популяризацією творчості Богдана Лепкого.

Структура словникової статті охоплює: заголовний компонент (опорне слово); реєстровий фразеологізм із його варіантами; тлумачення; цитати-ілюстрації; паспортизацію фразеологізму із зазначенням назви твору та сторінки, на якій виявлено фразему. У словниковій статті першим наводять заголовне слово: іменник, прикметник, дієслово, дієприкметник; у поодиноких випадках опорними стають інші частини мови. Опорне слово подано у вихідній (початковій) формі: для іменника — називний відмінок, однина; для прикметника — називний відмінок, чоловічий рід, однина; для дієслова — інфінітив. Після заголовного компонента у словниковій статті подають реєстровий фразеологізм із його варіантами, наприклад: **кращий горобець у жмені, як синиця на стрісі = краще синиця в руках, ніж журавель у небі;**

як горобці на плоті = як ластівки під стріхою; натиснути голосом = підняти голос; воду опихати в ступі = товкти воду в ступі та ін. Далі йде тлумачення фразеологічного значення

У словнику зафіксовано велику кількість усталених, добре відомих фразеологічних одиниць на зразок: «**поставити на своїм**» (с. 148), «**добру школу пройти**» (с.151), «**піти до голови по розум**» (с.159), «**подати собі руки**» (с.163), «**виривати з серця**» (с. 171), «**добрі часи**» (с. 203), «**ангел понад хатою перелетів**» (с. 10), «**як риба у воді**» (с. 155). Однак значно більшу увагу привертають фразеологізми-новотвори Богдана Лепкого, як от: «**хрінові троянда запахла**» (с. 201), «**чесати чортові хвіст**» (с. 205), «**балакати макарони**» (с. 12), «**пізні Івани**» (с. 82).

У рецензованій праці звертає на себе увагу сумлінність опрацювання, спосіб наведення матеріалу, чіткість структури словникової статті, поліграфічне виконання.

Словник «Фразеологізми у творах Богдана Лепкого» дає простір кожному, хто з ним ознайомиться, по-новому осмислити творчу спадщину подвижника національно-державного відродження України Богдана Лепкого, збагатитися духовно, інтелектуально, додати щось нове чи по-іншому осягнути вже відоме, знане. Усю «магію фразеологізмів» відчули, відшукали і паспортизували для нащадків, нових поколінь читачів, шанувальників українського слова укладачі — професор Стефанія Єлисеївна Панцьо (автор проекту, головний редактор), Тетяна Пилипівна Вільчинська, Ірина Михайлівна Бабій, Ніна Олександрівна Свистун (відповідальний секретар), Наталія Дем'янівна Парасін, Наталія Іванівна Лісняк, Тетяна Михайлівна Миколенко, Марія Ярославівна Наливайко. Їхня праця здатна вивищити кожного, хто візьме видання до рук; лінгвістично й інтелектуально занурити в таїни духовного світу. «Слово наше невмируще, воно ніжне, мальовниче, голосне, як пісня, — писав Пантелеймон Куліш, — це «скарбівня нашого духа». Слово поцінували і вивищили укладачі словника «Фразеологізми у творах Богдана Лепкого», які служать Музі Рідного Слова і душею, і справою.

Приємно, що українське авторське словникарство збагатилося новою, самобутньою лексикографічною працею, яка заслуговує і схвалення, і відзнаки. Рецензований словник «Фразеологізми у творах Богдана Лепкого» є вагомим внеском у вивчення фразеології, лінгвістичної, лексикографії. Його з успіхом зможуть використати науковці, студенти, аспіранти, викладачі, всі, хто цікавиться мовою і культурою рідного народу.

Ірина ГНАТЮК (м. Київ)

Статтю отримано 16.01.2014.

Iryna Hnatiuk

Kyiv

A NEW WORD IN THE UKRAINIAN PHRASEOGRAPHY

Book review on: Turns in the Bogdan Lepkyi's works. Dictionary.

Editor-in-chief S.Ye. Pantsio. — Ternopil: Dzhura, 2010. — 220 p. (in Ukraine).